

TÖRTÉNELMI ADATOK AZ ÁRKOSI UNITÁRIUS EGYHÁZRÓL.

Árkos, mint háromszékmegyei község, van Sepsí-Szt.-György mezőváros északi tőszomszédságában a „Vadas“ nevű híres nagy erdőség keleti tővében, az erdei patak ősi képződésű széles árokvölgyében, melytől vette nevét is. Népeisége körülbelöl 1700, ebből az unitáriusok létszáma 1056, az ev. ref. egyházé 380; a többiek a szomszéd róm. kath. és görög kath. egyházak fióknépességét teszik.

Az árkosi unitárius egyház megalapulásáról az egyház leveleiben nincs adat; ez azonban bele fartozik a Bethen Gábor fejedelem, Keserü Dajka ev. ref. püspök és Uzoni Fosztó Márton kökósi unitárius pap e tárgyat világító eljárásaikról ismeretes történelmi adatba. Hanem az árkosi unitáriusok templomát kerítő régi ép várfal oldalán keletről áll egy nagyobb számjegyekkel irott évszám: 1639; de hogy ez a várfalnak csak ujitásáról szól, melynek azelőtt nagy idővel kellett épülnie, kétségtelenné teszik annak azon keleti oldalára karczolt évszámok, mint régiebbek: 1617. 1601. 1579. 1570. 1471. És ezek kétségtelenné teszik, hogy az árkosi unitárius egyház a reformatio folyamából az unitarismus terére kilépett eredeti egyházaink egyike, annyival inkább, mert az egyház legrégebb jegyzőkönyve végső pár lapja sarkain álló jegyzések szerint 1717-ről kitünik, hogy Árkos még akkor is mind csak unitáriusokból állott, a mi alább még bővebben lesz igazolva.

AZ EGYHÁZ TÖRTÉNELME.

Kezdjük a legrégebb adaton, mert ez a dolgok rendje. És ez több mint 600 éves hagyományos adat, minek is tagadhatlan valóságára nemcsak a néphagyományi mondatokból, nemcsak az Orbán Balázs kutatási hiteles jegyzeteiből, hanem ma is felismerhető jelekből, biztos a következtetés. Az adat imez: Maig sincs feledve, hogy az, a mi ma Árkos községe, régen négy kis községből alakult, melyeket a mongol-tatár tábor a 13-ik század első felében rémitő vad kegyetlenséggel annyira elpusztított, hogy mikor azoknak menekült népmaradéka az erdőségi rejthelyekből a vész után visszatért, jövőre nézve biztosabbnak látta az erdőhez közelebb egy községgé alakulni. Így lett a négy kis községből: Bedeházából az Ölt folyó keleti partján, Pinczehelyből a patak mellett, Árkosból fennebb az erdőnyilas felé, s Oroszfaluból északnyugat felé —

a patakfolyam árokvölgyébe települve — az Árkos névre összesített jelentékeny község. A felhagyott helynevek ma is ugyanazok pusztán is, csupán Oroszfalu neve változott Schützkertre, de azért még sincs az Oroszfalu neve is egészen feledve.

Külön-külön régi helyeikre telepedve az elszórt apróságok, oly néptelenül indulhatnak vala új életre, hogy a reformatio haladó lépteivel unitáriussá fejlődhetésök lehetetlen is vala; s ha ezt teszik, s tenni merészelik is, a későbbi válságok, ellenhatások akárhányszor elsodorhatták volna. Számszerint pedig apró elszórtságban a mai Árkosnak tizedrészét se tenné külön egyikök is. A legtávolabbi Bedeháza ugyanis tul az Oltfolyón a hozzá közelebbi ev. ref. vallásu Gidófalvába olvad vala, annyival inkább, mert a régi közös, de a megoldulással lerombolt Pinczehely melletti templom is hozzájuk sokkal távolabb volt, melynél az a helyett épített mai várfalas templom még jóval tovább esik nyugatra Árkos központján. És így ha az elpusztított Bedeháza népe az új Árkosba nem települ, annak azutáni unitarizált vallástársa se lehetett volna.*)

Ha rossz volt is tehát futni a romboló mongolok gyilkossága elől, de jó volt összeköltözni; a mi is hogy történetesen az unitarizmus előnyére ütött ki a következményekben, el kell ismernünk. És a mongol azt igazolta, hogy nincs oly rossz, a miben valami jó ne legyen.

A pénzkezelési legrégebbi jegyzőkönyvből kitűnik az egyház élete 1693-ig fel. E könyv az évek során át — ha számadásos jegyzőkönyv akart is lenni — egyszersmind kapkodó és félbehagyásosan folytatott napló is. Abból két nevezetes jegyzés tűnik fel 1717-ről: egyik az, hogy akkor az egyház népessége a mostaninak fele részét se tette; a más az, hogy az egyház pénzes ládájában tartatott a falusi község pénze is, minthogy akkor még az egész község csak unitáriusokból állott. Feltűnő ott 1730-ról azon jegyzés, hogy a templomban más üléshely nem volt, mint a kepefizető férfiaké rang és vagyonosztályzat szerint 48, 24 és 12 pénzben; a többiek és nők részére pedig csak állóhely. Akkorról csak 71 kepefizető iratik, kik között nagyobb pártfogó nemes: a Horvát és Benkő s azután a Rofaj család, továbbá aránylagos számmal oszporafizetők. Azon innen már a község népessége felismerhetőleg gyarapodott más vallásuakkal is; a miért is több erdőszéli helyek irtattak ki kényszerültségből

* Jegyzés: a) A Bedeháza Árkosba olvadt népének egy része ma is a „Bedeházi” melléknéven áll.

b) A mongolok által lerombolt régi közös templomban ma papi kaszálólul használt pusztá helyét a nép ma is romlott szentegyháznak nevezi. s annak egy holdnyi területén a várkerítés nyoma, a kőfaltemplomalap s a kőomladék feltűnők — csonthalmazzal.

c) Bedeháza egyesülő népével az új Árkos előnyösen gyarapodott ugyan, de a nélkül addig a más háromnak összes népessége se volt több 80 főnél; s jó részt a Bedeháziak létszámának magára is legalább ennyinek lenni kellett; vagy tán másunnan menekültek is csatlakozhattak hozzájuk. Így már inkább építhettek templomot, várfalat és bástyákat.

és terjedelmes szántókká s kaszálókká lettek. Következéleg így ma kétszer népesebbnek kell lenni a községnek, mint volt 1730-ban.

Árkos merőben unitáriusnak, egy unitárius templommal, már a közelebbi évszázad első felében sem maradhatott. Mert — az irományok értelmében — beszármazott jobbágyi minőségben mintegy 8 ev. ref. család, behozván azt a hivatalért reformálódott birtokos nemesség, magához csatolva a „Tegző“ székely családot is. Ezek a Benkő nemes család vezényletében indultak el ev. ref. egyházat alapítani; s így következett be, több szembeműködő titkos vagy nyílt huzalkodás után, hogy 1750 táján épült a ref. templom és szerveződött a ref. egyház, mint anyaegyház. A római és görög katolikus templomok azután épültek.

A róm. katolikusok és reformátusok 1780 táján az unitáriusok birtokában levő „csereelő“ és „csonkaavas“ nevű erdőrészeket együttes igyekezettel akarják megyei hatóság által maguk részére is megosztatni; de nem nyerhették meg, azt a megyehatóság törvényellenesnek mondván. Később a már anyaegyházzá vált reformátusok csereerdejéből, és ezért az unitárius keblí igazgatóságot az 1789-ki püspöki vizsgálóság komolyan megfeddette. A mint az 1783. május 20-ki egyezményből érezhető, a kétág protestáns egyház jórészt oda nézett, hogy továbbra ezen már együtt erősebb birtokló két egyház a róm. kath. fiókegyház birtoklási beharapozó erőszakolásait inkább visszatarthassa. A „csonkaavas“ erdőrész pedig azon időn innen visszamaradt a községnek s ma nem egyházi birtok — hihetőleg magatartásból a róm. kath. ostrommal szemben, mintha a két prot. egyház így fejezné ki nézetét: legyen inkább a községé, melynek kezéből még hasznát vehetjük, de kathol. kézre menve teljesen odavész!

1802. táján nyertek a r. kathol. templomhelyi telket közel az unitár. templomhoz, ennek várfalától északra mintegy 15 ölnyire. De ők, miután már a várfal tövében sirokat ástak, s onnan a keresztek titkon eltűntek, úgy akarták, hogy nyerendő telkek okvetetlen a várfal mellé essék. A tényleges foglalásra a sepsi köris-pataki plébánia szomszédnépe, papjok vezetése alatt, csoportosan megjelenvén s az unitáriusok is a védelemre mindenfelől teljesen összegyűlvén, karddal fegyverkezett Tibáld István körí gondnok vezérletében: tettek ugyan a r. katolikusok szóval felhívási kísérleteket, de a helyszínéhez, a látható nagy erővel és felzaklatott indulatokkal szemben, a foglalásra tényleg fellépni nem bátorkodtak, tanácsosabbnak látván hazatakarodni. Az ügy, sok utánjárásra mindkét részről, avval végződött, hogy a fő-kormányshé a községnek megrendelte, a községen kívül közös temetkező helyet állítani, hová a róm. kathol. is temetkezhessenek. Így lett békéje az unitárius templomnak és egyháznak. Református és görög kath. követelések, ostromok csak türhetőbbek, rendesek voltak; de a róm. katolikusokéi éppen megsemmisítésre célzó oldal-döféssel tisztelgők.

Sőt a távoli egyházban Sepsi-Szt.-Ivánban lakó s a sepsiköris-pataki plébániába befolyással nem bíró plébánus is Árkoson a falun

alól a „szentegyház“ nevű papi kaszálóra keresztet akart állítani. De a megyei hivatal erre az unitárius egyház tiltakozását jóba vévén, a plébánust oda utasította, hogy kereszthelyet az árkosi községtől kérjen. De nem kérte, mert más nézete lehetett.

Az unitáriusoknak a várkerítésen kívüli Várkert nevű birtokából még a görög katolikusok is már 1780 előtt maguknak templomhelyet kezdettek volt követelni; de akkori jóhirű ügyes egyházkebli gondnok Solymosi Mihály azt az unitárius egyház birtokában megvédte.

A várfal templomkerítésén sem kívül, sem belől 3 ölnyi távolságig temetkezni már az 1797-ik évben az egyház megtiltotta, azt oly érdekesnek és féltendőnek tartotta.

A templommal együtt régen elégve volt várbástya fedeleket 1826-ban bizonyos magánzó egyháztagnak saját költségeiken felkészítették volt, hogy azokban díj nélkül gabonát tarthassanak; de az nekik azon évi vizsgálószerk határozatára visszafizettetett.

Közli Kiss Mihály
helybeli lelkész.

PÁRISI LEVÉL.

Páris, 1889. jan

(Renan Histoire du peuple d'Israel-je II. köt. 8-ad ré. C. Levy, Páris 1888. E. Chastel műve: „Melanges historiques et religieux“ előszóval Bouvier Ágostól. 1 köt. 8-d Paris et Geneve. 1888).

Szerkesztő Ur!

A mult év utolsó napjaiban megjelent Renan „Izrael történelme“ czimü művének második kötete; szerző tehát teljesítette azt az ígérteét, melyet az első kötet megjelenésekor tett, hogy a másodikat a következő évben közre adja. S csakugyan az elsőtől egy évre megjelent a második. E kötet érdekességre semmivel sem áll hátrább az elsőnél, sőt drámai részleteivel felülmulja azt. Ezt könnyen érteni lehet abból a körülményből, hogy itt oly korszakot tárgyal, melyet bizonyos pontig történelmi korszaknak nevezhetni. Az első kötet Izrael népe történelmének homályos kezdeteivel foglalkozott és Dávid király trónra léptéig jött le. Ott tehát csak feltételekre, gyanításokra építhetett. S világos, hogy a belátás amaz ereje mellett is, melylyel Renán rendelkezik, nem egyszer kellett haboznia a sok gyanítás között. Jól tudom, hogy a mi őt illeti, ő könnyen fel tudta fogni a történelem homályos részleteit, de mit ért ez, hogyha az okmányoknak többé-kevésbé hypothetikus volta minden perczen megkötötte. Renán gyakran érezte ezt a nehézséget az első kötet írásánál. A második kötetrel ebből a homályosságból aránylag nagyobb világosságba lépünk, az adatok sokkal határozottabbak. Ennek lehet tulajdonítani, hogy Renán, mit az első kötetnél nem tett, itt az események idejét is megjelöli a könyv lapjai tetején. Ezzel azonban nem azt akarjuk mondani, hogy ő szó szerint veszi e megjelölést. De végre is ez annyit mutat, hogy itt az időmeghatározás sokkal hitelesebb, mint az első kötetben; legalább megközelítőleg pontos.

Bármiként legyen, a második kötet azt az időt foglalja magában, mely Dávidtól Samaria elfoglalásáig, az északi királyságnak az